

Gyermekien egyszerű ember ma is. Azt a tisztá, érintetlen gyermekséget őrzi és éli meg, amelyet a legtöbben csak nosztalgiként dédelgetünk szívében. Ahol megjelenik, jókedvet és emberséget áraszt magából. A világ dolgai nem nagyon érdeklik, legendákat lehetne mesélni naivitásáról, hiszékenységről, mely mind az emberek iránt való töretlen bizalmából forrászik. Sokszor becsapták, sokszor visszaéltek jóságával, de ő nem változott. Ma is ugyanolyan bizalommal tekint a világra, mint fiatal éveiben. S amikor meglassúdott lépteivel, fénylő mosolyával végighalad a szerkesztőség terméin, mindenki érzi, hogy igaz ember jár közöttünk. Néhány hete Rónay György kérte tőle emlékezéseinek következő folytatását, hiszen az első rész osztatlan figyelmet és elismerést keltett.

A Vigília minden munkatársa és olvasója további nyugodt, termékeny, alkotó éveket kíván neki.

SÍKI GÉZA

GYÖNGYHALÁSZ A MÉLYTENGER- BEN*

Korunk művészeti érdeklődését sokszor orientálja az ismeretlen, a feltáratlan iránt való érdeklődés. Jaspers írja egyik elmélkedésében, hogy a mai ember lelkesedik mindenért, ami primitív, ami az elsüllyedt őskorból hoz üzenetet. De valóban primitív jelzések ezek? Vagy Rákos Sándornak volna igaza, aki az Óceánia költészetét bemutatató fordításkötetének kitűnő és tanulságos utószavában inkább „magaskultúrának” nevezi felfedezésterületének művészetét? Olyan magaslat-e, amelyre fel kell kapaszkodnia az érdeklődőnek, vagy inkább a mélyben rejlenek a kincsek, a tengermély ismeretlenségében, ahová mindenkor élete kockáztatásával kell leereszkednie a kincskeresőnek? Mert a jelek szerint az óceániai primitívek nem nagyon lelkesednek a fehér emberekért (és erre nyilván minden okuk meg is van a keserű tapasztalatok jogán):

Atkozott a két szemünk mohósága!

Mindent megáhitunk, amit az idegenek hoznak.

Bár tudjuk, baj, csapás, nyomorúság jár a nyomukban.

(A fehérekről)

Nehéz válaszolni ezekre a kérdésekre. Hiszen ez a műveltség-anyag, szemléletmód meglehetősen távol esik az európai ember érzésvilágától. Még akkor is, ha néha titkos áramkörök támadnak a messzi költő és olvasója között, s a költészet olyan archetipusaira ismerünk, melyek az ókori európai lírából is ismertek. Az azonban egy pillanatig sem vitás, hogy a fordító ismét

csodálatos hódítással dicsekedhet. Messzi útra indult, s most, hosszú távollét után, büszkén mutathatja föl zsákmányát (még ha előre sejtí is, hogy nem várja diadal-kapu). A huszadik századi magyar műfordítás-irodalom története számtalan nagy hódítást mutathat föl Babits Dantejától egészen Devecseri Gábor Homéroszáig. Rákos Sándornak kivételes szerencséje, hogy már másodízben hozott föl igazi kincset a mélyből: a *Gilgames* óriási népszerűségű tolmácsolása után most Óceánia költésze is az ő adekvát műfordításában került be nyelvünkbe (mert abban kétségtelenül igaza van, hogy ezek az alkotások, miután magyar nyelven szólnak meg, bekerülnek költészetünkbe, s titkos hajszálereken meg is termékenyíthetik azt). A mi irodalmunk számára páratlanul értékes minden ilyen hódítás, hiszen eposzunkat — ha valóban volt ilyen — a rekonstruáló kísérletek sem ásták elő a múlt mély kútjából, s azt is csak Gellért püspök legendájából tudhatjuk, hogy valamikor költészetünk hajnalán már volt munkadalunk is, hiszen a tudós püspököt egy kézimalmot hajtó asszony éneke zavarta. S gazdagodik, mégpedig nem is akármilyen módon maga a műfordító, aki utószavában elének tárja azt a páratlanul érdekes költői kísérletet, ahogy különböző változataiból végül mindig kikovácsolja az egyetlen, a végérvényesnek érzett megoldást, hogy e sokszor heroikus munka során állandóan csiszolódik a maga verskultúrája, s ugyanakkor örömmel vegye tudomásul azt a jelenséget, hogy ezek az óceániai mélyvilágból származó formák egyezést mutatnak azzal a versstruktúrával, melyet ő maga honosított meg irodalmunkban, nagylélegzetű poémáival.

Európai és magyar fül számára persze azok a versek a legizgalmasabbak

*Rákos Sándor: Táncol a hullámsapkás ten ger (Európa Könyvkiadó)

és legérdekesebbek, melyekben a mi legsajátabb múltunkra ismerhetünk. Milyen érdekes például a *Teremtés* című részlet, mely talán egy nagyszabású kozmogóniának a részlete, olyané, amelyet a Bibliában, vagy Hésziodosznál olvashatunk! „Legyen világosság” — ezt a teremtői mondatot mindenki ismeri. S a ráismerés örvendező csodálatával olvassuk e távoli költészet ismételtetésére épülő formájában ugyanezt a mondatot: *Legyen az egyik fényes nappal fenn! / Legyen a másik fényes nappal lenni!*

A költészet eredetének kérdése mindig is izgalmas területe az irodalomtudománynak. Mi, magyarok, némi jogos büszkeséggel mondhatjuk el, hogy a kérdés európai szintézise előtt *Földi János* már arra a felismerésre jutott, hogy a ritmusérzék kifejlesztője s vele a költészet egyik megteremtője a munka ritmusa volt. Ezek a munkát könnyítő, zümmögésszerű kis énekek a görög költészetben is feltűnnek, állítólag Thálész hallotta egy kézimalmot hajtó lány énekét: „Örölj, malom, örölj, / mert maga Pittakosz öröl, / pedig ő Mütiléna királya”. Gellért püspök is ilyesféle éneket hallhatott olvasás közben. De lám, feltűnnek hasonló költemények az óceániai költészetben is, például a *Tűzgyújtáskor* mondott versike:

Égj, tűz, égj,
húst sütnék,
lángra gyúlj,
nagy lánggal égj —
fúvom a szikrát,
fúvom a szikrát.

Vagy kinek ne ötlene emlékezetébe a *Szellemek csónak-útja* s kivált az *Evezős-ének* olvastán az a római hajós-ének, melynek ritmusát oly iökéletesen találta el *Rónai Pál*, hogy évtizedekig megőrződik olvasója emlékezetében legalábbis a nyitó sor egyszerű lüktetése: „Rajta, legények, a visszhang zúgja szavunkat: rajta!” Erre az emlékre zeng vissza az óceániai költemény néhány sora: „Északi szél, északi szél — / emelj föl és röpíts, röpíts!”

A tájékozatlan olvasó (szerencsére Rákos Sándor kötetének tanulmányozója aligha marad tájékozatlanságban, hiszen a kötethez kitűnő tájékoztatást és nagyszerűen használható jegyzeteket csatolt Bodrogi Tibor, s nyilván a nyomdának vagy a kiadónak címezhetjük azt

a gondolatunkat, hogy e jegyzetek még hasznosabbak lennének, ha a lap alján olvashatnánk őket, s nem a kötet végén) azt hihetné, hogy a szüntelenül a szellemek közelségében élő, a természet változásainak és a zord életmódnak annyira kiszolgáltatott népek lírája alapvetően tragikus indíttatású. Holott ebben a kultúrkörben is feltűnik a *homo ludens*, a játszó, a költészetben örömet és kedvtelést lelő ember képe, s ha nem is érthetünk egyet Huizingával, a húszas-harmecas években nagy hatást tett történetfilozófussal, aki az egész emberi kultúrát a játékosztönből eredezteti, vitathatatlan, hogy az óceániai költészet bölcsőjét is ringatta egy játékos kéz. Ennek bizonyosságai az egyértelműen aligha a mondókák körébe utalható játék-versek, például a *Halászó-játék*:

Háióm pálma levele,
háióm pálma levele.
Háiómmal halat fogok,
háiómmal halat fogok.
Halat fogok a tengerben,
halat fogok a tengerben.
Hahi! Hahi!

Ebben a távoli világban mindenütt van szellem. Az óceániai ember, bárhol járjon is, találkozik vele. Áldozatot hoz neki, rémüldözik tőle, de sokszor lehetetlen nem érezni azt a fajta magartást, mely a görögöket jellemezte, akik szintén lépten-nyomon istenekbe és fél-istenekbe ütköztek ugyan, de szerencsés érzékkel függetlenedni tudtak tőlük. Ilyenkor fakadtak fel lírájukban a legemberibb hangok, mint ahogy az óceániai költészet sem szűkölködik ilyen dokumentumok nélkül. Hadd idézzem a *Visszakövetelő* című verset, melynek harsogó ereje Horatius hasonló költeményeinek szókimondását idézi, s annak bizonyossága, hogy ezek a távoli emberek nemcsak sírni és örülni tudtak, hanem alkalomadtán kegyetlenül dühbe gurultak, s ugyanúgy, ugyanolyan keresetlenül hordták le egymást, mint a régi és mostani megcsalt szerelmeseik:

Bélpoklos disznó!
Mért nem adtál hírt,
mért nem üzentél:
„Nem kell a gyöngyfűzéd!”
Hallgattál,
egy szóval sem mondtad, hogy nem szívlelzs,
elfogadtad tőlem a hosszú láncot.
Fölvetted,
hazavitted,

megtartottad.

En, a fiatal papagáj,
visszakövetelem a gyöngyöket!
Időben megüzentem,
hogy most már ingyen sem kellenél.
Pedig apád kétszáz füzér gyöngyöt akar
érted,
nevetség, hiszen megöregedtél —
rancos vagy, mint a füstölt kuzkusuz.

Külön értéke és izgalma e költészetnek, hogy teljes mértékben érvényesül benne az egyenjogúság. Az asszonyoknak nemcsak a névtelen sirató szerepe jutott a lírában. Így aztán az asszonyi érzelmek is kendőzetlen őszinteséggel tárulnak föl a versek egymásutánjából, a kiábrándulás, a vágy, a megcsalottság fölött érzett harag, de még az európai ember számára „tabu” gondolatok is:

Nem törödsz a szeretőddel.
Már az uram se gyanakszik rád.
nem csúfol mérges százlábúnak.

(A lusta szerető)

Akadnak ritkaszép versek is a gyűjteményben. Lehetetlen megrendülés nélkül olvasni *Az öregség siratása* tiszta, szép vallomását, melyben a jelen kilátástalanságába azért belevilódznak a múlt izzó fényei. Hasonlóan a maga egyszerűségében is a nagy költészet levegőjét idézi az *Ismeretlen föld* öt sora:

Ismeretlen földre jutottam.
Menny köve csapdos, víz zubog.
Falvakat önt el az áradás.
Villog a villám, zúg a szél.
Az egész világ víz alatt.

Noha ebben a kultúrkörben élesen elválnak egymástól a hatalmasok — akiknek sokszor égi erőt tulajdonítottak alávetettjeik — és a közemberek, a gazdagabbak és szegényebbek, s e különbség gyakran maga is tabu, azaz kimondhatatlan, a költő számára nem lehetett féket rakni. E korai, de valós egyenlőségekről szól a kötet egyik emlékezetesen szép verse, a *Szegény lány éneke a gazdagokról meg a szegényekről*, mely mindenestől a mi hasonló témájú balladáink világát idézi, s tömören, nyíltan szól arról, mit is jelent szegénynek lenni — Óceániában:

Faháncs-szoknya fedi a csipejét,
szemtelenül rádmereszi szemét,
kinek gazdag az apja.

Alacsony ház sarkán üldögél,
lehaltott fejjel üldögél,
kinek szegény az apja.

Nemcsak a szegénység érzése nyer sokféle kifejezést az óceániai népek költészetében, hanem az öregségé is. Ebben a kultúrkörben ugyan nem volt szokásban az öregek „kitétele”, az elmúlás és testi erejük hanyatlásának tudata azonban mélyről fakadó, fájó vallomásokra készíti az ismeretlen dalszerzőket és megzendíteti velük az élet reménytelenségének és kietlenségének vallomását:

Ó, jaj, bizony megöregedtünk,
mind a ketten megöregedtünk.

Mikor a fakó égre bámulsz,
mikor a fakó égre bámulok —
mit akar még velünk az isten?

A szellemek általában rémülettel töltik el az óceániai embert. Az állatok pedig hol csodálattal, hol tétovassággal. Mintha a láthatatlan szellemeknek volnának közvetítői ők: Krá, a majom, az óriáskígyó és a krokodil. A ráolvasásokra emlékeztetnek leginkább az állatmegjelítő versek, s érdekes módon, míg a mi ismereteink szerint a legfélelmetesebb állat neve „tabu” volt, azaz kiejteni sem volt szabad, az óceániaiak litániaszerű egyhangúsággal, a sor elején ismételve próbálták elkerülni rontását és kegyetlen erejét.

Egész vázlatosan ennyit el kellett mondani ezekről a népekről ahhoz, hogy megértsük, milyen rendkívüli fordítói erőpróbára vállalkozott Rákos Sándor. A huszadik századi világlíra két ágára hagyatkozott: az újraéledő folklórra és az expresszionista-szürrealista szabadversekre, anélkül, hogy a kettő közül bármelyiket is alkalmazhatta volna az óceániai költészetre. Abban az utószóban, melyet a fordító kötetéhez függesztett, többször is elmondja, variációk sorával dolgozott, olykor nyolc különféle változatot készített egyetlen sorról. (Ez az utószó a magyar műfordítás történetének fontos dokumentuma lesz valaha.) Türelmét végül siker koronázta, s a magyar olvasó úgy tekinthet Rákos Sándor kalauzolásával erre a távoli, egzotikus világra, mint olyanra, melyet már régóta szeretett volna megismerni, s melynek üzenetét régóta ott hordta szívében.

SÍKI GÉZA